

Makale Bilgisi: Barutçu, A. (2020). Judith Butler Felsefesinde Kimlik Siyasetinin Reddi: Özne ve Cinsiyet Tartışmaları Üzerinden Bir Okuma. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 2, ss. 431-449.	Article Info: Barutçu, A. (2020). Rejection of Identity Politics in Judith Butler's Philosophy: A Reading with the Discussions on Subject and Gender. DEU Journal of Humanities, Volume: 7, Issue: 2, pp. 431-449
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 20.04.2020	Date Submitted: 20.04.2020
Kabul Edildiği Tarih: 26.09.2020	Date Accepted: 26.09.2020

JUDITH BUTLER FELSEFESİNDE KİMLİK SİYASETİNİN REDDİ: ÖZNE VE CİNSİYET TARTIŞMALARI ÜZERİNDEN BİR OKUMA¹

Atilla Barutçu^{1*}

ÖZ

Judith Butler'ın kimlik mefhumuna ve her türlü kimlik siyasetinin reddine yönelik yaklaşımına dair kuramsal bir tartışma yürüten bu makale, bu yaklaşımın temelini öznenin sürekli oluş halinde olduğu ve cinsiyetin sahte bir hakikate işaret ettiği tartışmalarına dayandırmaktadır. Öznelerin sabit, cinsiyetlerin ise verili olduğuna yönelik argümanların nasıl bağlantılı bir şekilde içinin boşaltıldığını göstermeye çalışmakta, bu okuma sayesinde kimliklerin temsil siyasetine olanak tanımayan karakterini ortaya sermeyi ve kimlik kavramının yeni anlamlar kazanma potansiyelini görünür kılmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: kimlik, kimlik siyaseti, özne, cinsiyet, Judith Butler

REJECTION OF IDENTITY POLITICS IN JUDITH BUTLER'S PHILOSOPHY: A READING WITH THE DISCUSSIONS ON SUBJECT AND GENDER

ABSTRACT

This article conducts a theoretical discussion on the concept of identity and the rejection of any kind of identity politics in Judith Butler's philosophy, and attributes this approach to the discussions about subject in progress and gender as a false reality. By trying to undermine the connected arguments that the subjects are fixed and the genders are given, it aims to reveal the character of identities that do not allow any

¹ Bu makale, yazarın 2019 yılında Ankara Üniversitesi Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı'nda tamamladığı doktora tezinden üretilmiştir.

* Arş. Gör. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, a.barutcu@beun.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5966-6438

representation politics and the potential of the concept of identity for having new meanings.

Keywords: identity, identity politics, subject, gender, Judith Butler

1. GİRİŞ

Aktivizm ayağının yanı sıra birkaç on yıldır önemli bir teoriye de işaret eden ve kendine akademik camiada yer edinen queer'in tanımının veya tam olarak neye işaret ettiğinin kolay açıklanamadığını söylemek mümkündür. Öte yandan kolay açıklanamadığına dair bu tarz bir anlayışın peşinden çoğu kez queer'in tam da bu belirsizliğe işaret ettiğine yönelik bir açıklama gelir. Sabit kimlik kategorilerinin imkânsızlığına vurgu yapan queer'in sabit bir tanımından söz etmek, onun kendi ruhuna aykırı bir tutuma işaret eder.

Queer'in ilk kez bir kavram olarak kullanılması, 1991 yılında feminist film teorisyeni Teresa de Lauretis tarafından belirli politik ve söylemsel birliktelikleri sabit tanım veya kimlik varsayımlarına dayandırmadan açıklama girişimiyle gerçekleşir (Turner, 2000, s. 30). Lauretis, ana akım kurum ve aygıtlar tarafından ele geçirilmesi sebebiyle bu kavramı kullanmaktan kısa sürede vazgeçse de (Jagose, 2015, s. 151), queer'in kavramsal yolculuğu günümüze kadar etkili bir şekilde sürer. Lauretis, kavramı ilk ortaya atan ve queer'in temel savını ilk kez dile getiren isim olarak önem arz eder ancak queer'in entelektüel gündeminin 1990'ların başında Lauretis'in yanı sıra iki kuramcı tarafından daha belirlendiği düşünülür: Eve Kosofsky Sedgwick ve Judith Butler (Turner, 2000, s. 107). Sedgwick ve Butler, sırasıyla *Dolabın Epistemolojisi* ve *Cinsiyet Belası* kitapları ile queer teorisini geliştiren iki öncü isim olarak anılır. Ancak sonraki çalışmalarında yoğunlaştıkları konular ve geliştirdikleri argümanlar bakımından Butler'ın bugün queer teori ile daha çok özdeşleştiği veya özdeşleştirildiği söylenebilir.

Butler, mevcut cinsiyet ve cinsel kimlik kategorilerini üreten iktidarın yarattığı farklılıkları en aza indirmek için, bu kategorilerin altını oyma amacıyla olan bir akademisyendir (Turner, 2000, s. 117). Onun yaklaşımı, "kültürel olanı onda işleyen normlar bakımından eleştirel bir biçimde sorgulama mahiyetindedir" (Direk, 2018, s. 221). *Cinsiyet Belası* kitabının sonuç kısmında Butler, temel savını "yapılanın ardında bir yapanın" olmasının şart olmadığı, daha ziyade 'yapanın' yapılan içinde ve yapılan vasıtasıyla değişken bir biçimde inşa olduğu" şeklinde özetler (2010, s. 233). Var olduğu düşünülen her şeyin bir süreç içerisinde, o süreçle birlikte var olduğuna yönelik bu argüman, queer teorisinin de temelini oluşturur. Bu sayede inşa süreçlerini sorunsallaştırarak öz gibi görünen tekilliklerin nasıl çoklu dinamiklerle ortaya çıktığını görmek mümkün hale gelir. Butler, bu argümanı daha çok iktidarla bağlantılı bir şekilde cinsiyet ve kimlik ilişkisi üzerinden tartışır. Bu tartışmanın temelini ise Hegel'e kadar uzanan referanslarla

“sürekli oluş halinde olan özne” fikrine dayandığını ve Foucault’nun soykütüksel yaklaşımından beslendiğini söylemek mümkündür.

Butler’ın açtığı yolda queer’in teorik bağlamı, özne kategorisi hakkında süregiden sorgulamalara katkı sağlayan ve bu sorgulamaları kolaylaştıran feminist, post-yapısalcı ve psikanalitik kuramlardan oluşan bir koalisyonun meydana gelmesi (Salih, 2002, s. 8). Butler, hem bu kuramlardan beslenir hem de onları eleştirir. Butler’ın bu koalisyon üzerinden kimlik kavramını sorunsallaştırması, özcü ve evrenselci yaklaşımlarla sürdürülen ve sabit tanım ve kategorilere dayandırılan tartışmalara bir cevap niteliği taşıdığı gibi; kadın kategorisi odaklı yürütülen feminist argümanlara ve cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği temelli ilerletilen özgürlük arayışlarına dair de farklı bir düşünme biçimi ortaya serer.

Butler’ın kimlikle kurduğu ilişkiye odaklanan bu yazının temel amacı, onun özne ve cinsiyet tartışmaları üzerinden her türlü kimlik siyasetinin reddine yönelik öne sürdüğü argümanların temeline inmektir. Bu anlamda yazının literatürde edinmeyi amaçladığı konum, sabit görülen kimlik kategorilerini sarsarak ve normatif sınırları muğlaklaştırarak queer bir siyaset gütmeye imkanın izlerini, Butler felsefesinde yürütülen iki temel tartışma üzerinden görünür kılma çabası üzerinden şekillenmektedir. Böylece kimlik kavramına yeni anlamlar kazandırmaya yönelik tartışmalara da queer argümanlar özelinde bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu yüzden yazıda öncelikle Butler’ın hem eleştirdiği hem de beslediği teorisyenler üzerinden özne ve cinsiyet tartışması detaylandırılacak ve öznelerin sabit, cinsiyetlerin ise verili olduğuna yönelik argümanların nasıl birbiriyle bağlantılı şekilde içinin boşaltıldığı gösterilecektir. Bu okuma üzerinden bütün kimliklerin aslında temsil politikasına olanak tanımayan akışkan ve muğlak karakterleri ortaya serilmiş olacak ve ardından kimliklerin queer potansiyeller barındırıp barındırmadığı sorusu sorularak Butler felsefesinde “queer kimlik” savunusunun imkanları tartışılacaktır.

2. Oluş Halinde Özne ve Öznenin Soykütüksel Analizi

Ucu açık özneleşme süreçlerine ve bu süreçlerin çoğul dinamiğine bakmayı öneren queer (Bora, 2017, s. 792), argümanlarını öznelerin asla tamamlanmayan bir süreç içerisinde olduğu ve özne konumları dâhil her türlü sınırın muğlak olduğu fikirlerine dayandırır. Butler’ın yürüttüğü tartışmaların da temelini oluşturan bu argümanla özne ve özneleşme süreçleri üzerine yapılan analizlerin temelinde tanıdık iki felsefi yaklaşımın olduğunu söylemek mümkündür: Diyalektik model ve soykütüksel analiz. Queer teori, sonu olmayan ve tamamlanmayan özne inşalarını diyalektiğin üretkenliğine bağlarken, öznelerin “gerçekliğinin” tarihsel sorgulamasını soykütüksel analizle yapar.

Öznelerin sabit olmadığı, sürekli inşa halinde olduğu ve tamamlanmamış bir sürece işaret ettiği düşüncesi, her yerde var olan

çelişkilerin aslında üretken bir etki yarattığı düşüncesinden beslenir. Zaten Hegel, diyalektik ismini kavramın itici ilkesine verdiğini belirtir. Bu itici ilke, kavramın kendinden hareketle geliştiğini, ilerlediğini ve belirlenimlerini ürettiğini ima eder. Hegel'e göre diyalektik, basitçe bir nesnenin veya ilkenin karşıtlıklarını üreten, olumsuz bir diyalektik değildir. Onun diyalektiği karşıtlıklardan aynı zamanda olumlu bir içerik ve sonuç çıkarır ve bu sayede gelişerek içkin hale gelir. Bu yüzden de "diyalektik, öznel bir düşüncenin dış eylemi değil, dallarını ve meyvelerini organik olarak üretip çoğaltan bir içeriğin özruhudur" (Hegel, 2011, s. 86). Bu içkin diyalektik, şeylerin "kendi kendinde taşıdığı diyalektiktir" ve bu yüzden bütün bağlantılar o şeylerin ele alınıp incelenmesinde bulunmalıdır (Hegel, 2011, s. 89).

Bilinenin aksine Hegel'in aslında tez, antitez ve sentez olarak adlandırmadığı üçlü yapı her yerde mevcuttur ve bu yapıyı anlamak dünyayı tam olarak anlayabilmek için ön koşul olarak işler (Callinicos, 2013, s. 85). Hegel, karşıtların kendi birliklerinde ya da olumlunun olumsuzda yakalanışı içindeki haliyle diyalektiğin kurgusal olduğunu belirtir ve zaten önemli olanın da bu görünüm olduğunu ama bu görünümün henüz ham ve özgürlükten yoksun bir düşünce için en zor olana işaret ettiğini söyler (Hegel, 2011, s. 90). Öznel, Hegel'in her şeyde ve her yerde var olduğunu savunduğu bu üçlü yapıdan azade değildir. Hegel'e göre özne bir "kendi olma süreci"dir ve "karşıtlık kuran ikiye katlama ve sonra yeniden bu farksız çeşitliliğin ve onun karşıtesinin olumsuzlanmasıdır" (Callinicos, 2013, s. 90). Diyalektik, çoğu zaman öyle düşünülse de felsefi bir yöntem değil, görünüşte güvenli bir konumdan (tez) onun karşıtlığına (antitez) doğru olan ve bu ikisinin uzlaşması sağlanmadan (sentez) önceki bir harekettir ve diyalektik zincirde sentez, bir sonraki tez, antitez ve sentez ilişkisinin başlangıç noktası olduğu için Hegel'in öznesi aslında sürekli *ilerleme halinde bir özne*² (Salih, 2002, s. 23). Dolayısıyla diyalektik hareketin sürekli deviniminin, Hegel'ci anlayışta bir zenginleşmeye işaret ettiği açıktır. Callinicos, bu hareketin özneleşme sürecindeki etkisinin ise bir öz-zenginleşme sürecini imlediğini söyler (2013, s. 92). Öz-zenginleşme, Butler'ın öznenin sabitlenemeyen bir inşa olduğu fikri ve bu sürecin ucu açıklığı üzerinden yürüttüğü tartışmalara temel oluşturur.

Queer teorisinin sadece özne tartışmalarını değil, bütün argümanlarını bu diyalektik anlayışla kaygan bir zemin üzerinden tartıştığı söylenebilir. Çünkü bu yaklaşım, daha önce edinilen bilgilerin muğlaklığına işaret ettiği gibi, şu an edinilenlerin ve gelecekte edineceklerin de değişkenliğini vurgular. Zaten Butler'ın diyalektik üzerinden geliştirdiği yaklaşımda bilgi, karşı koyma ve bozma yoluyla ilerlemekte ve asla sonunda "mutlak" ya da nihai kesinliğe ulaşmamakta, fikirleri sadece sabit olmayan 'doğrular' olarak

² "subject-in-progress"

önermektedir (Salih, 2002, s. 3). Bu anlamda özneleşme süreci de akışkanlığını, bu nihai kesinliğin imkânsızlığından alır.

Butler felsefesindeki özne tartışmalarının post-yapısalcı literatürden beslenmesi de onun diyalektik model üzerinden edindiği yaklaşımla yakından ilişkilidir. Çünkü queer teorisyenlere göre edinilen bilgiler, onları tanımlamak için kullanılan terimlere bağlı halde bulunur ve dolayısıyla dünyayı anlamlandırmak dil aracılığıyla gerçekleşir (Turner, 2000, s. 137). Öznenin sabit ve tamamlanmış bir görünüme girmesi de onu tanımlamak için kullanılan dil aracılığıyla sağlanır. Bu yüzden Butler, özneleşme süreçlerini tartışmaya açmak için özellikle Derrida'nın analizlerinden ve aynı zamanda ona getirdiği eleştirilerden büyük ölçüde beslenir. Derrida'nın simgesel düzenin söz-merkezciliğine, erkek-merkezciliğine ve ikiciliğine eleştiri getirirken vurguladığı şey,³ bu düzen tarafından üretilen dilin kendi dışında kalan kişilerin, kavramların ya da nesnelere özlerini ya da anlamlarını vermediği; dil aracılığıyla iletilen her şeyin geleneksel yorumlarının, onların alternatif yorumlarını ortadan kaldırdığı olur (Putnam Tong, 2006, ss. 343-344). Daha açık söylemek gerekirse diğer sözlerden bağımsız bir açıklama, bir doğru, bir öz olduğu yönündeki fikirlerin anlamsızlığıdır vurgulanan. Derrida'ya göre kendi içinde ve kendisine işaret eden "saf gönderge" diye bir şey yoktur çünkü sözcükler sadece gösterenler zincirindeki diğer sözcüklerle bağlantılı olarak düşünüldüğünde bir anlam kazanır (Salih, 2002, s. 36). İşte özne de dil içerisinde bu anlamlandırmalarla inşa edilir ve bu bağlantısal ilişkilerin sonu hiçbir zaman gelmez. Eğer dil, Derrida tarafından teorize edildiği gibi açık uçluysa ve özne de her şey gibi dilde inşa ediliyorsa, o zaman öznenin kendisi de benzer şekilde tamamlanmamışlık üzerinden karakterize edilir (Salih, 2002, s. 36). Yani öznelere hiçbir zaman tamamlanmamış ve tamamlanmayacak olduğu argümanı, queer teoride Hegel'in sürekli ilerleme halinde olan öznesi ile Derrida'nın dilde inşa edilen süreç halindeki öznesinin ortak noktasından beslenir.

Butler'ın özne anlayışı ve özne inşası sorgulamaları, psikanalist kuramlardan da beslenir. Queer teorinin psikanalizden öğrendiği en temel ders, onun özneliğin ve kimliğin tutarlı ve bütünleşik bir oluşum olmadığı, aksine kendi içinde yayılmış, çoklu, parçalı, dağınık ve kaygan olduğu argümanına dayanır (Özkazanç, 2014b, s. 85). Örneğin Lacan'a göre simgesel kimlik ile o kimliği taşıyan beden arasında bölünmüş bir özne, Lacan'ın tabiriyle gizemli 'yasak özne' yatar ve bu bölünmeyi yaratan, hem dilin bütün konuşan varlıklar üzerinde uyguladığı sınırlamadır hem de bu sınırlama üzerinden bedenin motivasyonunun tam bir tatminden yoksun bırakılmasıdır

³ Derrida, sembolik düzeni, konuşulan sözlere yazılı sözlerden daha öncelik vermesi sebebiyle söz-merkezcil olmakla, penise öncelik vermesi dolayısıyla erkek-merkezcil olmakla ve her şeyin kendi karşıtı ile açıklanabileceğini iddia eden yönteminden dolayı ikicilikle suçlar (Putnam Tong, 2006, s. 343-4).

(Wright, 2002, ss. 20-21). Lacan'ın organizma ile özne arasındaki bölünmeyi vurgulaması ve yasak özneye işaret etmesi, Butler'ın özne anlayışını, yani özne konumlarının kayganlığını ve bölünmeden kaynaklı çoğulluğunu destekler niteliktedir.

Butler felsefesinde temeli Hegel'in diyalektik anlayışına dayanan özne tartışmalarının bir diğer ayağı, bir hedef olarak 'gerçek'e veya bilgiye sahip olmayan tarihsel bir soruşturma biçimine işaret eden (Salih, 2002, s. 10) soykütüksel yaklaşımla ilerler. Bu yaklaşım Butler'ın sık sık başvurduğu Foucault'cu analizlerden beslenir. Çünkü soykütüksel yaklaşımında Foucault'nun arzusu, topluma düzeni dayatan kurumların ve pratiklerin nasıl kullanıldığını, bireysel kimlikler üzerinden dayatılan düzen aracılığıyla göstermektir (Turner, 2000, s. 40). Bu kurumlarla ve pratiklerle bireysel ilişkiler özneleşme sürecinin önemli bir parçasına işaret eder ve düzeni üreten ve dayatan iktidardan bağımsız bir özne olma halinin imkânsızlığını vurgular. Butler'ın analizlerinin yoğunlaştığı nokta bu özne-iktidar ilişkisidir ve amacı da bu ilişkide değişmez gibi görünen kurucu dinamikleri sorgulamaya açarak bu süreçlerin içini boşaltmaktır. Öznenin oluş halindeki süreci, onun iktidarla olan ilişkisinin devam ettiği sürece işaret eder. İktidarla ilişkili bu süreç, aynı zamanda öznenin yerleştiği bedenlerin ve kimliklerin söylemsel inşasının gerçekleştiği kurucu dinamikleri içerir. Bu süreci sorgulamaya açan bir iktidar analizi sunan queer yaklaşımlar, özne, beden ve kimlik üzerinden yürütülen her türlü siyasetin işlevsizliğini vurgulama amacı taşır.

Foucault, her ne kadar insan öznenin üretim ve anlamlandırma ilişkilerine odaklanırken bir yandan da çok karmaşık nitelikte olan iktidar ilişkilerine girdiğini fark ettiğini söylese de ve iktidar sorunuyla epeyce içli dışlı olsa da, aslında araştırmalarının genel temasının iktidar değil, özne olduğunu söyler (2016, s. 58). Ona göre “özne, kendisini kendi eyleminin biricik kökeni olarak kabul ettiği anda silinen bir soykütüğün sonucundan ibarettir” (Butler, 2008, s. 54). Öte yandan iktidar analizini ve özne analizini yukarıda da değinildiği gibi iki farklı tartışma alanı olarak düşünmemek gerekir. Öznenin eylemleri iktidardan bağımsız düşünülemez çünkü öznenin kendisi iktidar tarafından kurulur. Ama kritik nokta şudur ki kurulduğu anda da varlığını iktidara bağımlı kılar. Yani özne, oluş halini ancak iktidarla bağımlı sürdürerek devam ettirebilir. İktidarla ilişki bittiğinde, özne de yok olur.

“Foucault bize, modern iktidarın asıl olarak öznellik merkezli, modern öznelğin asıl olarak cinsellik temelli, cinselliğin de asıl olarak heteronormatif çerçevede kurulduğunu” gösterir (Özkazanç, 2014b, s. 85). Queer analizlerin yaptığı şey Foucault'nun bu tespitlerini tersten okuma girişimidir. Yani iktidarın merkezinden öznelliği çıkarıcı, öznelğin merkezinden cinselliği düşürücü ve cinselliğin merkezinden de cinsel fark merkezli heteronormatif okumaları rölativize edici bir karşı etki sunar (Özkazanç, 2014a). Butler da “cinsellik iktidarın, söylemin, bedenlerin ve

duygulanımsallığın tarihsel olarak özgül bir örgütlenmesidir” diye yazar. “Bu anlamda Foucault’ya göre cinsellik yapay bir mefhum olan ‘cinsiyet’i üretir; cinsiyet mefhumu da kendi yaratılışından sorumlu iktidar ilişkilerini etkili bir biçimde yaygınlaştırır ve gizler” (Butler, 2010, s. 167). Bu yüzden özne tartışması Foucault’cu yaklaşımla ele alındığında iktidar ve cinsellik tartışmasından bağımsız düşünülemez⁴ ve bu yüzden (bir sonraki başlıkta ele alınacak olan) cinsiyet meselesini tartışmaya açmak için öncelikle özne tartışmasını yürütmek gerekir.

Özne ve iktidar tartışmasında Foucault, neden cinselliği analizlerinin merkezine aldığı ve bu kadar önemseydiğini, cinselliğin on sekizinci yüzyıldan itibaren insan toplumlarının temel bir parçası haline gelmesi üzerinden açıklar. Bu dönemde iktidar için şu açıklamayı yapar: “İktidar materyalistleşti. Özünde hukuksal olmaya son verdi. Beden, hayat gibi bu gerçek nesnelere ele almak zorunda” (2016, s. 153). Bunun nedeni, disiplin ve nüfus olmak üzere iki başlık altında topladığı on yedinci ve on sekizinci yüzyılın siyasi teknolojik keşifleridir. Foucault’ya göre disiplin, “toplumsal gövdedeki en ufak unsurlara varıncaya kadar denetleyebilmemizi sağlayan, bizzat toplumsal atomlara, yani bireylere ulaşmamızı sağlayan iktidar mekanizması” olarak ortaya çıkarken (2016, s. 149); nüfus, “sadece kalabalık bir grup insan değil; biyolojik süreçlerin ve yasaların nüfuz ettiği, emrettiği, yönettiği canlı varlıklar”ı temsil eder (2016, s. 152). Bedenle yakından ilişkili olan bu iktidar mekanizmalarında cinsellik, “bedenin bireysel disiplinleri ile nüfusun düzenlenmesi arasındaki eklem noktasına yerleşmiştir” (Foucault, 2016, s. 153).

Burada iktidarın tek işlevi, düşünüldüğü gibi sadece baskı uygulamak değildir. Foucault, “iktidar büyük bir üst-ben tarzında, yalnızca sansür, dışlama, engel, içe atma kipiyle işliyor olsaydı, yalnızca negatif bir biçimde uygulanıyor olsaydı, çok dayanıksız olurdu” diye yazar (2012, s. 42). Oysa iktidar üretkendir ve gücünü de bu üretkenliğiyle destekler. “İktidarın üretkenliği demek, iktidar karşısında durduğu varsayılan bilgi, hakikat, öznellik ve cinselliğin iktidar ilişkileri yoluyla üretimi anlamına gelir” (Özkazanç, 2014b, s. 85). Bu da iktidar tarafından bastırıldığı düşünülen şeylerin aslında onun tarafından söyleme döküldüğünü gösterir ki Foucault’nun *Cinselliğin Tarihi* (2013) kitabında iktidar ve cinsellik ilişkisi

⁴ Foucault’nun cinsellik üzerine öne sürdüğü argümanlar feminist tartışmalar için yeni kapılar açmış ve bu bağlamda queer teori için de referans kaynağı oluşturmuştur. Çünkü feminizmin ikinci dalgasında patriyarka kavramının artık yetersiz bir analiz sağladığını öne süren feministler, toplumsal cinsiyet kavramını öne çıkarmak için Foucault’nun cinsellik tartışmalarından yararlanmışlardır, her ne kadar Foucault bu kavramı kullanmamış olsa da. Foucault’nun cinsellik ve beden tartışmaları, bunların söylemsel inşası ve iktidarla ilişkileri, o dönemde toplumsal inşacılıktan öteye geçemeyen cinsiyet/toplumsal cinsiyet tartışmalarını derinleştirmeyi sağlamış ve bu tartışmalar queer teorinin argümanları için sağlam bir dayanak noktası oluşturmuştur.

üzerinden göstermeye çalıştığı şey budur. Foucault'nun bu yaklaşımının Butler'ın da ödünç aldığı önemli bir amacı vardır: Gerçeklik olarak kabul gören kurulu anlamların soykütüğüne yoğunlaşarak inşa süreçlerindeki iktidarla ilişkilerini sorunsallaştırmak ve içlerini boşaltarak gerçekliklerini sarsmak.

İktidarın basit bir baskı mekanizması olmayıp üretkenliğinin de olması, Foucault'cu düşüncede onun “yönetim” şeklinin bir sonucu olarak vuku bulur. Foucault, cinselliğin on sekizinci yüzyılda bir “polis” işine dönüştüğünü belirtir. Yani cinsellik yalnızca yargılanmaz, yönetilir de. Ama ona göre cinsellik “polis” sözcüğüne “düzensizliğin bastırılması anlamında değil, ortak ve bireysel güçlerin düzenli biçimde artırılması anlamında” dönüşür. Yani “bir yasaklama katılığı değil, cinselliği yararlı ve genel (kamusal) söylemler yoluyla düzenleme gerekliliği ön plandadır” (Foucault, 2013, s. 25). Bu yüzden Foucault'ya göre sadece cinsellikte değil, her alanda iktidarın uygulanması aslında bir “yönetim” sorunudur. Foucault'ya göre bu sözcük “sadece siyasi yapıları ya da devletlerin yönetilmesini anlatmakla kalmıyor, bunun yanı sıra, bireylerin ya da grupların davranışlarına nasıl yön verilebileceğini de gösteriyordu” (2016, ss. 74-75). İktidar tarafından üretilen özneler de işte bu yönetsel süreçle var olmaktadır.

Butler felsefesinde diyalektik model üzerinden soykütüksel analizle yürütülen özne tartışmalarında son olarak şunu hatırlatmak oldukça önemlidir: Bütün bu tartışmalar bir özne eleştirisi sunar ama bu eleştiri öznelerin toptan reddedildiği anlamını taşımaz. Butler'ın deyişiyle bu eleştiriler sadece “önceden verilmiş ya da temelci bir öncül olarak öznenin kurulumunu irdeleme yoludur” (2008, s. 53). Bu irdeleme olanağını yaratmak önemlidir çünkü “özne gibi bir terimi şimdiye dek yetki verilmemiş bir yeniden kullanım alanına açmak” ancak bu sayede mümkün olur (Butler, 2008, s. 61). Bu yaklaşım, queer siyasetin her türlü özcülüğü, değişmezliği ve sabitliği reddedebilecek bir duruş sergileyebilmesi için kritik önem taşır. Bu reddedişlerin başında, Butler'ın tartışmalarında büyük yer verdiği cinsiyet denen “bela” gelmektedir.

3. Sahte Hakikat: Cinsiyet

Queer teorisyenlerin Foucault'ya ve Foucault'nun soykütüksel analizle öne sürdüğü derin argümanlara yönelik ilgileri, cinsellik ve toplumsal cinsiyet tartışmaları etrafında döner (Turner, 2000, s. 42). Hegel'in diyalektiğine uzanan bir özne inşa sorgulamasından bağımsız düşünemeyeceğimiz bu tartışma alanı, Butler'ın da öncü niteliğindeki kitaplarının merkezinde yer alır. Butler felsefesinin yukarıda ele alınan diyalektik modelle ve soykütüksel yaklaşımla özne tartışmalarında vurguladığı ‘iktidarla ilişkisel gerçekleşen inşalar’ ve ‘tamamlanmışlık/değişmezlik reddi’, onun cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve beden tartışmalarının temelini oluşturur.

Butler, öncelikle toplumsal cinsiyetin heteroseksüel cinsel düzen içerisinde kurulduğunu ve bireylere dayatıldığını savunur. Butler'ın yürüttüğü tartışmalarda, tıpkı özne tartışmasında olduğu gibi, mevcut cinsiyet konumlarının sorgulanmadan kabul edilmesi ve bu konumların sorunsuz gibi görünen istikrarı, heteroseksüel matrise bağlanır. Cinsiyeti ve toplumsal cinsiyeti ikili bir sistem olarak düşünmek, birbirleri arasındaki nedenselliğe işaret eder ancak bu ikili sistem aslında bir yanılsamadan ibarettir. Butler, dişlilik ve erillik üzerinden kurgulanan kadın ve erkek cinsiyetlerinin toplumsal inşasını açığa çıkarmaya çalışır ve kültürün bir kader olmadığı fikriyle heteroseksüel düzeni alaşağı eder.

Heteroseksüel matris düşüncesi üzerinden Butler, “toplumsal cinsiyet kimliğine herhangi bir bağlılığın nihai olarak eşcinsel öznelerin meşrulaştırılmasının aleyhinde işlediğini ileri sürerek doğrudan doğruya toplumsal cinsiyet hakikatine karşı çıkar” (Jagose, 2015, s. 105) ve cinsiyetin de kültürel olarak inşa edildiğini savunur. Butler'a göre “cinsiyetin değişmezliğine itiraz edilirse ... ‘cinsiyet’in aslında zaten başından beri toplumsal cinsiyet olduğu, yani cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki ayrımın aslında ayrım falan olmadığı ortaya çıkar” (2010, s. 52). Butler'ın bu iddialı analizini Simone de Beauvoir'ın meşhur “kadın doğulmaz, kadın olunur” anlayışı üzerinden geliştirdiği iddia edilebilir (Salih, 2002, s. 10). Hem Butler hem de Beauvoir, toplumsal cinsiyetin ne bir kökeni ne de bir sonu olduğunu ileri sürmüşlerdir ve bu yüzden de toplumsal cinsiyetin hali hazırda “olduğumuz” (*are*) şey değil, “yaptığımız” (*do*) şey olduğunu savunmuşlardır (Salih, 2002, s. 46). Her ne kadar 1950'lerde toplumsal cinsiyet kavramının varlığından henüz söz edemesek de Beauvoir'ın argümanı, feministlerin daha sonra kullanacakları bu kavramın bir habercisi niteliği taşır (Direk, 2018, s. 48). Butler'a göre bu argümanda “kadının kendisi oluşum sürecinde olan bir terimdir, başladığı veya bittiği söylenemeyecek bir oluş, bir inşa edıştır ve süregiden bir söylemsel pratik olarak müdahaleye ve yeniden anlamlandırılmaya açıktır” (2010, ss. 88-89). Yani kadınlık da (ve elbette diğer cinsiyet kategorileri de) ancak inşa halindeki, tamamlanmamış ve hiçbir zaman tamamlanmayacak özne nosyonunun altında yatan fikirler üzerinden tartışmaya açılabilir.

Beauvoir, kadınlığın sonradan edinilen bir şey olduğunu savunurken, onun neden “Diğer” konumuna oturtulduğunu açıklamak için biyolojik ve psikolojik dayanakların ötesinde nedenler aramayı önerir (Putnam Tong, 2006, s. 316). Çünkü Beauvoir'a göre beden bir durumdur ve bu durum tarihsel koşulların sonuçlarının bir sıralamasını içerir (Wright, 2002, s. 60). Queer argümanların soykütüsel analize duyduğu ihtiyaç burada da görünür olur. Öte yandan Beauvoir'ın bu argümanı, tam da aynı düşünceden dolayı cinsiyet/toplumsal cinsiyet ikiliğini sürdüren bir argümandır ve Butler'ın Beauvoir'ı eleştirdiği nokta burada başlar. Beauvoir, toplumsal cinsiyetin sonradan edinilen bir süreç olduğunu iddia ederken, bu toplumsal

cinsiyetlenme halinin var olan biyolojik cinsiyet üzerine inşa edildiğini ima eder. Dolayısıyla biyolojik cinsiyeti verili kabul eder ya da en azından tartışmaya açmaz. Butler'ın bu ikili ayrımı reddederek Beauvoir'ın analizini bir adım öteye taşımada destek aldığı isim bu noktada Monique Wittig olur. Wittig, cinsiyet kategorisinin politik çıkarlar için şekillendirilmiş yapısına vurgu yapar ve böylece cinsiyetin de kültürel inşasını tartışmaya açan queer yaklaşımlara zemin hazırlar.

Butler, Wittig'in analizlerini iki temel argüman üzerinden özetleyerek bu tartışmaları queer teori için işlevsel hale getirmeye çalışır: (1) bedenlerin ikili cinsiyet kategorisine göre sınıflandırılmasının tek sebebinin bu ayrımın heteroseksüellik kurumuna doğal bir görünüm vermek olması ve (2) kadının erkekle ikili karşıtlığa dayalı bir terim olmasından dolayı lezbiyenlerin kadın olmadığı (Butler, 2010, s. 192). Wittig, lezbiyen varoluş üzerine geliştirdiği analizlerle, bireysel öznelerin ancak cinsiyet kategorilerinin yıkılmasıyla ortaya çıkabileceği argümanını öne sürer. Wittig'e göre "cinsiyet kategorisi heteroseksüel toplumun ürünüdür; bu toplum kadınlara katı bir zorunlulukla 'türü' üretmeyi, yani heteroseksüel toplumun üremesini dayatır" (2013, s. 39). Wittig, kadının sadece heteroseksüel sistem içerisinde erkeğe karşıt olarak, erkekle ilişkisi üzerinden ve üreme özelliğiyle tanımlandığını söyler ve dolayısıyla lezbiyenlerin kadın kategorisine sokulamayacağını ileri sürer. Ona göre heteroseksüellik siyasi bir rejimdir ve bu rejimde lezbiyenler kadın değildir. Bu yüzden lezbiyenlik, yıkıcı işlev görebilecek bir varoluş olarak ortaya çıkar. Wittig şöyle der: "Lezbiyenizm bize özgür yaşayabildiğimiz tek toplumsal formu sağlamaktadır. Dahası, 'lezbiyen' benim kadın erkek *cinsiyet* kategorileri dışında bildiğim tek mefhumdur çünkü betimlenen özne (lezbiyen) ne ekonomik, ne politik, ne ideolojik olarak bir kadınDIR" (2013, s. 52). Bu analizleri üzerinden Wittig'in amacı, heteroseksüel politikaya karşı lezbiyenizmi savunup lezbiyen varoluşlara ayrıcalıklı bir konum afetmek değil, lezbiyenizm üzerinden cinsiyet kategorilerinin altını oyan bir karşı politika geliştirmektir. Butler'ın öz gibi görünen cinsiyet kategorilerini sarsmak için Wittig'in tartışmalarına referans verdiği nokta da budur.

Butler'ın Wittig'i eleştirdiği önemli bir nokta da vardır. Wittig'in lezbiyenizm analizi Butler'ın argümanlarına destek sağlasa da, Butler bu kavrayışta eşcinselliğin heteroseksüel matrisin dışında bir şey olarak tanımlanmasından ve heteroseksüel normlarca koşullandığına dair herhangi bir imada bulunulmamasından dolayı Wittig'e karşı çıkar (Butler, 2010, s. 205). Wittig'in analizinde kurucu ötekilere yer vermemesi ve heteroseksüellik ile eşcinsellik arasında etkili bir bağ kurmaması, Butler için Wittig felsefesinde önemli bir eksikliklerdir.

Butler'ın cinsiyet üzerine yürüttüğü tartışmalarda hem Beauvoir'ı ve Wittig'i eleştirmesi hem de onlardan beslenmesi, benzer şekilde Fransız feminist post-yapısalcılara yönelik yaklaşımı için de geçerlidir. Butler,

cinsiyeti toplumsal cinsiyetin kökeni olarak ele alan Kristeva ve Irigaray gibi isimleri de tartışmalarının teorik arka planına dâhil eder. Kristeva'nın argümanlarının queer teoriye uygun düşen ortaklıkları, Butler'ın tartışmalarında Kristeva'ya büyük bir yer ayırmasına ve *Cinsiyet Belası*'nda doğrudan onun analizleri üzerinden bir bölüm yazmasına sebep olur. Yine asıl olarak ona olan eleştirileri üzerinden sürdürdüğü tartışmasında Butler, tam da bu eleştirileri yapmasına sebep olan ortak temel kaygıları sebebiyle Kristeva'yla örtüşür. Kristeva'nın feminizmin içi ile dışı arasındaki ayrımı sorunsallaştırması, belirli özneler üzerinden bireysel farkları silen kimlik siyasetini reddetmesi ve fallus merkezliliğin eleştirisini yapması, onun Butler'la ortaklaştığı noktalar olur (Özkazanç, 2015, ss. 55-77). Butler, Kristeva'yla olan ortak yaklaşımlarını onun doğrudan reddettiği argümanlar üzerinden tartışmaya açarak queer teoriye uyarlar ve kendi kuramsal çerçevesini zenginleştirir.

Kristeva, Lacan'ın imgesel ile simgesel arasında kurduğu karşıtlığı, göstergesel ve simgesel ikilisi üzerinden yürütür. Ona göre “simgesel, annenin reddedilmesine dayanır; göstergesel ise şiirsel konuşmada annenin bedenini ritim, ses benzerliği, tonlama, ses oyunları ve tekrar yoluyla temsil eder, yeniden sunar ve geri getirir” (Butler, 2010, s. 155). Buradaki kritik nokta, Kristeva'nın göstergesel düzende var olduğunu savunduğu bu dişil dilin, eril dilin inşa edildiği sembolik düzende tamamen yok olmadığına yönelik dikkatidir. Göstergesel, simgesel tarafından bastırılır ama tamamen yok olmadığı için yine de onu sekteye uğratma potansiyeli vardır. Kristeva'nın analizlerinin temelini oluşturan bu ana fikir, klasik psikanalist yaklaşımların argümanlarında çizilen sınırları bozan feminist bir itiraz içermesi bakımından Butler'ın ilgisini çeker ve Kristeva analizi üzerinden cinsiyet kategorilerine etki ettiği düşünülen göstergesel düzeni sorgulamaya açar.

Kristeva, “insanı anlamak için tarih, dil ve diğer şekillendirici güçlerin etkisini incelememiz gerektiği” inancındadır ve öznellik tartışmasında “anneliğe ilişkin olan ile pre-oidipal olanın anlam ve önemini” vurgular (Durudoğan, 2012, s. 51). Butler'ın Kristeva'ya yönelik temel eleştirilerinin burada başladığı söylenebilir. Kristeva'nın tartışmalarını annelik söylemi üzerinden yürütmesini sorunlu bulan Butler, “hem Babanın Yasası ve onu temsil eden dil ve kültürün öncesinde ya da dışında bir yer olduğu varsayımına hem de bu yerin dişil ya da annesel şeyin alanı olarak görülmesine itiraz eder” (Özkazanç, 2015, ss. 66-67). Butler'a göre “eğer semiyotik olan anne beden, dişil beden ise ona yapılan atıf tek bir işe yaramaktadır: heteroseksist normativiteyi korumak ve güçlendirmek” (Direk, 2012, ss. 80-81). Ayrıca Butler Kristeva'yı, “yasaklayıcı babaerkil yasanın kültür açısından kurucu nitelikte olduğu yönündeki yapısalcı varsayımı ciddi bir şekilde sorgulamıyor” diyerek suçlar (Butler, 2010, s. 159). Çünkü Butler'a göre “göstergeseli bastırıldığı söylenen yasa aslında göstergeseli yönlendiren ilke olabilir pekâlâ” ve bu da annelik içgüdüğü gibi görünen şeyin kültürel olarak

inşa edilmiş bir arzu olduğu çıkarımına bir zemin hazırlar (Butler, 2010, s. 165). Bu yüzden Butler, Kristeva'nın argümanlarını onun göstergesel dediği evrenin de aslında kültürün bir sonucu olabileceği fikri üzerinden analiz ederek kendi teorisini derinleştirir ve sabit görülen duyguların ve kategorilerin yapaylığını desteklemiş olur.

Butler, Irigaray'a yönelik eleştirisinde ise “bir yandan Irigaray'ın dışı cinsiyet farklılığında işaret ettiği çoğulluğu vurgular, diğer yandan da Irigaray'ın cinsiyet farklılığı düşüncesinin heteroseksüel normatifiği güçlendirdiği sonucuna varır” (Direk, 2012, s. 82). Irigaray'ın çoğulluk vurgusunun, Freud'a yönelik eleştirileri üzerinden şekillendiği söylenebilir. Irigaray, “kadın bedenini ve anne bedenini sorunsallaştırarak, ‘fallus-merkezli’ söylemde dışlanan kadınlara farklılığı iade eden bir ‘beden yazısı’ üzerinde” durur (Wright, 2002, s. 6). Ona göre asıl sorun, “kadınların ‘kendileri olarak’ konuşabilmelerinin imkânının bulunduğunu göstermektir” (Direk, 2018, s. 156). Bu yüzden kadınları penis eksiklikleri üzerinden tanımlamak yerine onların özelliklerini sergileyecek olan farklılıklara vurgu yapar (Putnam Tong, 2006, s. 350). Yani bir aynılık reddi ve farklılık savunusu gerçekleştirir. Butler'ın Irigaray'ın tekil dışı cinsiyetinin reddine yönelik vurgusuna önem vermesi de heteronormatif cinselliği güçlendirdiği yönündeki eleştirisi de onun bu savunusundan kaynaklanır.

Kısacası Butler'ın tabiriyle “toplumsal cinsiyet ne ‘içsel’ ve ‘saklı’ olarak algılanan, tümüyle psişik bir hakikattir, ne de yüzeysel bir görünüme indirgenebilir, aksine bu kararsızlık psişe ile görünüm arasında vuku bulan bir oyun olarak takip edilebilir...” (2014, s. 329). Bu oyunda oyun mekânını sağlayan kültürel bir yüzey işlevi gören şey bedendir ama bedenin aslında oyundan etkilenme boyutu bu basit işlevin çok daha ötesine geçer. Butler'ın toplumsal cinsiyete yönelik argümanlarının sınırlılığına dair en büyük eleştirilerden biri de bu noktada başlar. Çünkü Butler, cinsiyetlerin ve kimlik kategorilerinin inşasına yönelik tartışmasında, bedene maddeselliği ve fiziksel varlığı özelinde herhangi bir rol biçmez (Jagger, 2008, s. 10).⁵ Butler'ın kuramında bedenin öneminin göz ardı edildiğine yönelik eleştiriler, bu kuramın trans kimlikler ve deneyimler için sınırlı bir analiz (ve özgürleştirme imkânı) sunduğu çerçevesinde şekillenir (Jagger, 2008, ss. 15-16). Bu yüzden Butler'ın toplumsal cinsiyet kuramı, bazı feminist ve queer projelerin temel aldığı bağımsız olarak mevcut bir bedeni yok saydığı için, siyaseten zayıflatıcı olmakla suçlanır (Jagger, 2008, s. 16).

⁵ Butler, özellikle *Cinsiyet Belası* kitabında göz ardı ettiği bu meseleye dair aldığı eleştirilere *Bela Bedenler* kitabında cevap verir. Bu kitapta bedenin maddeselliğini toplumsal inşa süreçlerinin başlangıç noktası olarak almak yerine, maddesellik kavramının eleştirel soykütüksel analizini yapmayı önerir (Jagger, 2008, s. 10). Butler'ın bu yaklaşımı, özne tartışması için yukarıda ele alınan soykütüksel sorgulamanın Butler felsefesi için ne derece önem arz ettiğini bir kez daha gösterir.

Öne sürdüğü kuramın bazı feminist ve queer varoluşlara yönelik sınırlılığınadır yapılan bu eleştirinin yanı sıra Butler, karşı çıktığı kuramlarla benzeştiği noktalar üzerinden de eleştiriye maruz kalır. Schep'in işaret ettiği gibi Butler'ın kuramında toplumsal cinsiyetin inşa edilmişliğine yönelik argümanlar bütün toplumsal cinsiyetler için geçerlidir; bu da Butler'ın argümanlarını kaçınılmaz olarak herkesi kapsayan ve evrensel geçerliliği olan tek bir kuram altında birleştirmiş olur ve bu güçlü iddiasıyla hegemonyaya göz kırpar (2012, ss. 871-873). Aslında Butler'ın kuramındaki zayıflık, bu kuramın güç kazanmış olmasından kaynaklanır. Bu yüzden Schep, Sedgwick'in daha az güçlü, daha zayıf bir kurama ihtiyacımız olduğu fikrini hatırlatır. Çünkü zayıf kuram, farklı olasılıklar için açık kapı bırakır, ontolojik iddiaların ağırlığını azaltır ve hegemonyadan uzak kalmayı sağlar (2012, s. 874). Butler'ın argümanları (ve aynı şekilde queer kuram), şüphesiz ki Sedgwick'in belirttiği türde bir felsefi konumu savunmakla birlikte, bu konunun ötesine geçmeleri üzerinden eleştirilir.

Butler'ın toplumsal cinsiyet kuramına dair eleştiriler bu iki temel noktayla sınırlandırılmaz elbette. Butler, eserlerini yazarken kuramına yönelik yanlış anlamaları, indirgemeleri ve haklı bulduğu eleştirileri sürekli olarak gözetken ve kuramını bu şekilde geliştirmeye kendini adayan bir filozoftur (Özkazanç, 2015, s. 24). *Cinsiyet Belası*'ndan bu yana süregelen bu tartışmalardan biri de içi boşaltılan kimlik mefhumunun queer'le dayanışma olanakları üzerinden ilerler.

4. Kimliğin Queer İmkânı

Yukarıda yürütülen tartışmalardan anlaşılacağı üzere Butler aslında en basit haliyle özne inşa süreçlerinin ucu açıklığına ve cinsiyet kategorilerinin yapaylığına vurgu yaparak bu temsil kategorileri üzerinden yürütülen her türlü siyasetin anlamsızlığına işaret eder. Butler'a göre içi boşaltılan bu temsillere sadece cinsiyet kimliği değil her türlü kimlik kategorisi dâhildir. Çünkü kimlik dediğimiz şey sadece bazı ifadelerdir aslında. Örneğin, Butler'ın dediği gibi "toplumsal cinsiyet ifadelerinin ardında bir toplumsal cinsiyet kimliği yatmaz; o kimlik, tam da kendisinin birer sonucu olduğu söylenen 'dışavurumlar', 'ifadeler' tarafından performatif olarak kurulur" (2010, s. 77). Peki, her bir kimlik aslında anlık ifadelerle kurulan bir inşayı temsil ediyorsa, öznelerin ve cinsiyetlerin ucu açıklığı üzerinden kimlik eleştirisi yapan Butler felsefesinde öne sürülebilecek bir queer kimlikten bahsetmek ne kadar mümkündür ve ne kadar tutarlıdır?

Turner, kimliğin kendisinin queer bir kavram olduğundan bahseder çünkü aslında her bir insan kendine kategoridir⁶ ve bu anlamda kimliği de biriciktir; bu noktada queer teori de kimliğin queer olmayan okumasının insanlar üzerine güç ve iktidar saldırısına yönelik ısrarından dolayı politiktir

⁶ "category unto her- or himself"

(2000, s. 32). Yani aslında Butler'ın ileri sürdüğü felsefenin, kimliklerin politik bir bağlamda queer okuması olduğu söylenebilir. Butler, bir kimlik tartışması yürütürken, bunun aslında kimlik kategorilerini kullanmanın tamamen karşısında duran bir tartışma olmadığını belirtir. Onun asıl amacı herhangi bir kimlik kategorisini kullanmanın taşıdığı riski hatırlatmaktır (Butler, 2014, s. 320). Butler'ın burada eleştirdiği şey kimliğin bütünleştirici etkisidir. Böyle bir eleştiriyi yapabilmek için de o kimliğin tarihine girmek gerektiğine inanır. Butler'ın yukarıda bahsedilen soykütüsel yaklaşıma duyduğu ihtiyacın temeli buradan gelir.

Butler, bir yandan idrak edilebilirlik üzerinden bir tartışma yürütürken bir yandan da idrak edilemeyen taşıdığı potansiyel queer kimliklere gönderme yapmış olur. Ona göre “kişi'nin ‘tutarlılığı’ ve ‘sürekliliği’ kişi olmanın mantıksal ya da analitik özellikleri değildir, daha ziyade, toplumsal olarak tesis edilen ve sürdürülen idrak edilebilirlik normlarıdır” (2010, s. 66). Toplumsal cinsiyet örneği üzerinden gittiğimizde, “‘idrak edilebilen’ toplumsal cinsiyetler, cinsiyet, toplumsal cinsiyet, cinsel pratik ve arzu arasında tutarlılık ve süreklilik ilişkileri kurup sürdüren toplumsal cinsiyetlerdir” (Butler, 2010, s. 66). Yani çoklu dinamiklerin eş zamanlı birlikteliği ve geçici devamlılığıdır toplumsal cinsiyet kategorisini oluşturan. Zaten Butler'ın yapmaya çalıştığı şey de idrak edilebilir olanların kültürel inşasını sorgulamak, bir tutarlılık ve süreklilik ilişkisiyle var olduklarını göstermek ve iktidar mekanizmalarıyla olan bağlantısını ortaya çıkarmaktır. Bunu yaparken bu tutarlılığa ve sürekliliğe sahip olamayan, istikrarsız ve norm dışı varoluşlar üzerinden de kimliklerin taşıdığı queer imkânlarla göz kırpmış olur.

Bu durumda her ne kadar Butler'a göre kimliklerin queer imkânlar taşıdığını söylemek mümkün olsa da Butler idrak edilemez olanlarla ilgilenmiyordur aslında. Hatta idrak edilemez olanları “babaerki yasanın ötesindeki bir imkân olarak da görmüyor, onların zaten kültürün imkân dâhilinde olduğunu göstermeye çalışıyor”dur (Özkazanç, 2015, s. 69). Yani Butler'ın şimdiye kadar ele alınan temel tartışmalarında öne sürdüğü queer siyaset, yoktan yeni bir şey var etmiyor, imkânsız veya çok zor olanı başarmayı şart koşmuyordur; sadece kültür içinde üzeri örtülmüş bir şekilde var olanı ortaya çıkarma olanağını gözler önüne seriyordur.

Butler, analizlerinde yer yer sözünü ettiği maske kavramı üzerinden kimliklerin queer imkânını (ya da bir anlamda queer kimlik savunusunu) destekler nitelikte bir tartışma yürütür. Cinsiyetin de en başından beri toplumsal cinsiyet olduğuna yönelik yukarıda detaylandırılan argümana işaret etmesi ve biyolojik özcülük fikrinin altını oyması açısından maske üzerine yürütülen tartışmalar Butler felsefesinde yararlı bir analiz zemini oluşturur. Maske bu tartışmalarda Lacan'ın “kadın yoktur” sözünün aslında bütün kimlikler için geçerli olduğuna işaret ederek kimliklerin taşıdığı queer

potansiyellere işaret eder. Lacan'ın bu sözü, “bilinçdışında ‘kadın’ için bir gösteren olmadığı anlamına gelir” ve Lacan’a göre kadın “bu yüzden maske aldatmacasına başvurmak zorundadır” (Wright, 2002, s. 61). Bu argüman oluş halinde özne tartışmaları temelinde queer bir yaklaşımla yeniden yorumlandığında, sadece cinsiyet kimliklerinin değil bütün kimlik kategorilerinin aslında bir gösterenin olup olmaması üzerinden varlığını sürdürdüğü sonucuna varılır. Yani kimlikler muğlak ve geçici bir şekilde kurulmuş ve bedenlere birer maske gibi yerleşmiş durumdadır.

Maske analizi üzerinden ulaşılan bu sonuç, Butler felsefesinde kimlik tartışmalarına yönelik bir alt metin gibi düşünülebilir. Butler bu yaklaşımını daha somut ve görünür bir örnek olarak drag'lar üzerinden de yürütür. Drag'ların zaten normatif düzen içerisinde hali hazırda bir muğlaklık alanı yarattığı düşünüldüğünde, şu ana kadar ele alınan tartışmalar Butler'ın neden drag'lar üzerinde özellikle durduğunu ve drag performansının neden queer tartışmalar için örnek olabileceğini ortaya serer.⁷ Drag'lar, özneleşme ve cinsiyetlendirilme süreçlerinin toplumsal inşasına, muğlaklığına, kayganlığına, ucu açıklığına ve sonu gelmezliğine iyi bir örnektir. Salih'in vurguladığı gibi bütün cinsiyetler aslında birer parodi formudur ama bazı cinsiyet performansları diğerlerine göre daha parodiktir. Bu sebeple drag gibi parodik performanslar bütün cinsiyet kimliklerinin yapay doğasını etkili bir şekilde gözler önüne sermede daha işlevseldir. Çünkü eğer cinsiyet bir tekrarlar süreciyle var oluyorsa, birinin cinsiyetini farklı şekillerde tekrarlamak tıpkı drag artistlerin yaptığı gibi mümkün olacaktır (Salih, 2002, ss. 65-66). Her bir tekrar, önceden yapılan tekrara atıfla o tekrarın yeni bir tekrarına işaret eder. Yani taklidin yeni bir taklidine ya da maske üzerine geçirilen bir diğer maskeye. Bu yüzden Hegel'in diyalektiğiyle yorumlanan bu süreç, aynı zamanda cinsiyetin en başta var olan bir öze dayanmadığını ve en sonunda da bir öze dönüşmeyeceğini açık eder.

Butler, “dragda ‘icra edilen’ şey, kuşkusuz, cinsiyetin *imidir*, vücuda getirdiği bedenle aynı olmayan, ama onsuz da düşünülemeyecek bir imdir” diye yazar (2013, s. 138). Dolayısıyla aslında drag, “‘dış’ erkek ya da kadın bedeninin, ‘iç’ eril ya da dişil benliğin ifadesi olduğu varsayımının çifte tersyüz edilmişidir” (Fraser, 2013, s. 189). Burada imlenen, yani taklit edilen

⁷ Butler, drag performansını, kendi deyimiyle “tüketimi kolay olmayan” (2010, s. 24) kitabı *Cinsiyet Belası*'nda toplumsal cinsiyetin inşa edilmişliğini ve performatifliğini göstermek için tartışmaya açar. Ancak yürüttüğü bu tartışmanın yanlış anlamaya maruz kaldığını düşünür ve aynı kitabın 1999 yılı baskısı için yazdığı önsözde bu örneği neden kullandığını daha net açıklar. Ona göre drag'ları “altüst edici eylemin paradigması ya da siyasi failliğin bir modeli olarak görmek hata olur” (2010, s. 28). Butler, bu tartışmayı drag'ların “‘gerçekliğin’ genellikle varsaydığımız denli sabit olmadığını ortaya koyan bir örnek” olması sebebiyle yürüttüğünü ve amacının “toplumsal cinsiyet ‘gerçekliği’nin zayıflığını teşhir ederek toplumsal cinsiyet normlarının icra ettiği şiddete karşı koymak” olduğunu belirtir (2010, s. 29).

şey, taklitten önce varlığı mevcut olan bir “orijinale” gönderme yapmaz. “Orijinalin anlamını fiilen yerinden eden bu taklitlerin taklit ettikleri şey, orijinallik mitinin ta kendisidir” (Butler, 2010, s. 227). Drag, “toplumsal cinsiyete istikrar kazandıran melankolik sahiplenici fanteziler dizisini alegorikleştirir” (Butler, 2014, s. 331-2). Ancak şu da akılda tutulmalıdır ki bütün cinsiyetler parodik olmasına rağmen bu parodi kendi başına yıkıcı değildir (Salih, 2002, s. 66). Butler, drag üzerinden yürüttüğü tartışmada drag’ı gerçekte yıkıcı bir parodi olarak görmez. Drag’lar daha ziyade yaygın varsayımların yapısökümü uğratılması için etkili bir kültürel model sunar (Jagose, 2015, ss. 107-108). Butler, “ideal cinsiyetlerin heteroseksüel olarak icra edilmesini ve doğallaştırılmasını sağlayan sıradan taklitleri yansıttığı ve onların iktidarını bu ifşayı yerine getirerek azalttığı sürece” drag’ların toplumsal cinsiyet normlarını sarsan işlevlerinin olacağını belirtir (Butler, 2013, s. 131). Drag’lar bu işlevlerini, kimlikleri akışkan kılmaları ve yeniden imlenmeye/bağlamsallaştırılmaya belli bir ölçüde açık tutmaları üzerinden sürdürmeye devam eder (Butler, 2010, s. 227).

Kısacası kimliğin queer imkânına yönelik argümanlar, queer’in kimliklerin bütünleştirici etkisine karşı çıktığı, her türlü kimlik kategorisini alt üst ettiği, kimliklerin geçici bir süreklilikle ve yapay bir tutarlılıkla var olduğunu savunduğu ve kimliklere basit birer ifadeler bütünü olarak bakmayı önerdiği tartışmalar etrafında döner. Yani queer kimlik savunusu, “kimlik” kavramının da alt üst edilip yeniden kullanıma sokulmasıyla mümkün hale gelir. Bu alt üst edişin kaynağı, Butler felsefesinde Hegel’in diyalektiği ve Foucault’nun soykütüksel analizi aracılığıyla ifşa edilir ve tıpkı öznenin ucu açık inşa süreçlerinde veya cinsiyetin yapaylığında olduğu gibi muğlak bir sürece işaret eder. Queer kimlik, kendisiyle eleştirdiği şey arasındaki farkı koruyabildiği sürece queer siyaset için yararlı bir araç olma potansiyeli taşır – ki Butler felsefesinin kimlik tartışmalarında pratiğe dair hedeflediği şey budur.

5. SONUÇ

Ortaya çıkışından günümüze değin queer’in çok daha geniş ve karmaşık bir düşünce teknolojisine evrildiğini söyleyebiliriz. Queer üzerinden yürütülen siyasetin kendine has bir biçimde büyük bir kapsayıcılığa ulaştığını söyleyen Baird’e göre, “1980’lerin sonunda ortaya çıkan ve 1990’lar boyunca gelişen bu akım, daha önceden harekete hâkim olan dar kimlik politikalarına, katı kategorilere ve birbirlerinden ayrı gruplara karşı bir tepkiydi” (2004, s. 33). Bu tepkiyle temelleri atılan queer teori ve bu teori üzerinden önerilen queer siyaset, tartışma alanını günden güne genişletmiştir ve genişletmeye de devam etmektedir. Bu genişlemenin önlenemez bir biçimde devam edeceği ve queer’in kendi argümanlarına ters bir işleve dönüşebileceği ya da

işlevsizleşebileceği düşünülse de,⁸ ilk çıktığı andan itibaren ileri sürdüğü kimlik çözümlenmeleriyle dışlayıcı temsil politikalarını altüst etmesi açısından günümüzde önemini hala sürdürdüğünü söyleyebiliriz.

Queer teorisinin öncü ismi Judith Butler'ın kimlik üzerine olan felsefi yaklaşımlarının temelini inen bu yazıda, öncelikle queer'in öznelerin sürekli inşa halinde olduklarına yönelik vurgusu, bu vurgunun altında yatan argümanlar tartışmaya açılarak temellendirilmiştir. Özne inşasına yönelik bu yaklaşım, Butler'ın en temel savlarından biridir çünkü kimlik kategorilerine ve kimlik siyasetlerine yönelik sorgulamalarının en güçlü dayanağını oluşturur. Daha sonra, Butler'ın toplumsal cinsiyet mefhumunun istikrarsızlığına yönelik tartışmaları ele alınmış ve biyolojik cinsiyet dâhil bütün "hakikat"lerin altında yatan kültürel inşa görünür kılınmaya çalışılmıştır. Buradaki amaç da Butler'ın asıl eleştiri odağı olan kimlik siyasetlerine ve queer kimlik imkânına yönelik sorgulamalara dayanak sağlayacak bir tartışma yürütmek olmuştur. Son olarak özne ve cinsiyet odaklı bu iki temel tartışma sayesinde Butler'ın kimlik inşa süreçlerine yönelik ilgisinin tüm kimlikleri sekteye uğratan potansiyelleri ve kimliğin kendisinin queer'leştirilme imkânları tartışılmıştır.

Queer teorisinin tarihsel gelişimi gibi bu alanın hala en önemli isimlerinden biri olan Butler da bütün çalışmalarında "marjinal gibi görünen cinsel bir azınlığın temel yaşamsal hakları sorunundan kalkarak, mümkün olan en geniş ve çeşitli çoğunluk için yani insanlık için mümkün olan en özgürlükçü ve eşitlikçi düşünceyi geliştirmeye çalışıyor" gibidir (Özkazanç, 2015, s. 83). Bu yazının amacı da bir anlamda bu çabaya destek vermek olmuştur. Bir yandan Butler'ın (ve elbette queer'in) her türlü kimlik siyasetine yönelik karşı çıkışını temellendirmiş, bir yandan da queer bir kimliğin imkânını ortaya sermiştir. Böylece queer olmayan kimlik algısının bütünleştirici etkisini ve iktidarla işbirliğini sarsmaya çalışarak her özneyi biricik kılan düşünsel yaklaşıma yönelik bir tartışma zemini sunmaya çalışmıştır.

⁸ Örneğin Stevens, queer'e fazla anlam yüklediğini, bu yüzden queer'in direnmeyi planladığı monolitik konumun bir kısmını edindiğini belirtir (2011, s. 114). Özkazanç ise "queer adının giderek bir yüzergezer göstergeye ve hatta boş bir gösteren olmaya doğru gittiğini" düşünür (2014b, s. 87).

KAYNAKÇA

- Baird, V. (2004). *Cinsel Çeşitlilik: Yönelimler, Politikalar, Haklar ve İhlaller*. Çev. Hayrullah Doğan. İstanbul: Metis.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasi İdeolojiler* (2. Baskı). İstanbul: İletişim.
- Butler, J. (2008). Olumsal Temeller: Feminizm ve “Postmodernizm” Sorusu. S. Benhabib, J. Butler, D. Cornell ve N. Fraser (Haz.). *Çatışan Feminizmler Felsefi Fikir Alışverişi* içinde (ss. 44-67). Çev. Feride Evren Sezer. İstanbul: Metis.
- Butler, J. (2010). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi* (2. Baskı). Çev. Başak Ertür. İstanbul: Metis.
- Butler, J. (2013). Kritik Queer. S. Yardımcı ve Ö. Güçlü (Der.). *Queer Tahayyül* içinde (ss. 121-148). Çev. Cüneyt Çakırlar. İstanbul: Sel.
- Butler, J. (2014). *Bela Bedenler*. Çev. Cüneyt Çakırlar ve Zeynep Talay. İstanbul: Pinhan.
- Callinicos, A. (2013). *Toplum Kuramı Tarihsel Bir Bakış* (6. Baskı). Çev. Yasemin Tezgiden. İstanbul: İletişim.
- Direk, Z. (2012). Queer Kuram ve Cinsiyet Farklılığı. C. Çakılar ve S. Delice (Der.). *Cinsellik Muamması: Türkiye’de Queer Kültür ve Muhalefet* içinde (ss. 72-92). İstanbul: Metis.
- Direk, Z. (2018). *Cinsel Farkın İnşası: Felsefi Bir Problem Olarak Cinsiyet*. İstanbul: Metis.
- Durudoğan, H. (2012). Unes Femmes: Kristeva, Psikanaliz ve Kadın. Z. Direk (Der.). *Cinsiyetli Olmak Sosyal Bilimlere Feminist Bakışlar* içinde (2. Baskı) (ss. 51-66). İstanbul: Yapı Kredi.
- Foucault, M. (2012). *İktidarın Gözü* (3. Baskı). Çev. Işık Ergüden. İstanbul: Ayrıntı.
- Foucault, M. (2013). *Cinselliğin Tarihi* (5. Baskı). Çev. Hülya Uğur Tanrıöver. İstanbul: Ayrıntı.
- Foucault, M. (2016). *Özne ve İktidar* (5. Baskı). Çev. Işık Ergüden. İstanbul: Ayrıntı.
- Fraser, M. (2013). Queer’i Sınıflamak: Rekabet Halindeki Politikalar. S. Yardımcı ve Ö. Güçlü (Der.). *Queer Tahayyül* içinde (ss. 179-214). Çev. Kıvanç Tanrıyar ve Beray Selen. İstanbul: Sel.
- Hegel, G. W. F. (2011). *Seçme Parçalar*. Çev. Hüseyin Demirhan. Ankara: Onur.
- Jagger, G. (2008). *Judith Butler: Sexual Politics, Social Change and the Power of the Performative*. Londra ve New York: Routledge.
- Jagose, A. (2015). *Queer Teori: Bir Giriş*. Çev. Ali Toprak. Ankara: Notabene.

- Özkazanç, A. (2014a). *ODTÜ Sosyoloji Bölümü Teori Sohbetler 14*. <https://www.youtube.com/watch?v=aF4LP2eDmEA> Son erişim: 14.04.2020.
- Özkazanç, A. (2014b). Queer'in Siyasi Potansiyelleri Üzerine Düşünceler. *Kaos Queer Çalışmaları Dergisi*, Sayı 1, 83-90.
- Özkazanç, A. (2015). *Feminizm ve Queer Kuram*. Ankara: Dipnot.
- Putnam Tong, R. (2006). *Feminist Düşünce*. Çev. Zafer Cirhinlioğlu. İstanbul: Gündoğan.
- Salih, S. (2002). *Judith Butler*. London & New York: Routledge.
- Schep, D. (2012). The Limits of Performativity: A Critique of Hegemony in Gender Theory. *Hypatia*, 27(4), 864-880.
- Stevens, H. (2011). Gey Kurmacasında Normallik ve Queerlik. H. Stevens (Haz.). *Gey ve Lezbiyen Yazını* içinde (ss. 110-30). Çev. Kıvanç Tanrıyar. İstanbul: Sel.
- Turner, W. B. (2000). *A Genealogy of Queer Theory*. Philadelphia: Temple University Press.
- Wittig, M. (2013). *Straight Düşünce*. Çev. Leman Sevda Darıcıoğlu ve Pınar Büyüктаş. İstanbul: Sel.
- Wright, E. (2002). *Lacan ve Postfeminizm*. Çev. Ebru Kılıç. İstanbul: Everest.